

הסרט המדובר על השלישייה הזהה מסגיר בעיות אתיות הן במחקר עליהם והן בעשייה הקולנועית

אריאל כנפונעם עמוד 52

עם כל הכבוד למדע

הסרט התייעודי "שלושה זרים זהים" מתעמת עם אחת השאלות המשמעותיות ביותר בחקר הפסיכולוגיה וההורות, אך מרחיק לכת בקשר שהוא יוצר בין אופי החינוך לגורל הילדים

אריאל כנפונעם

רופא בלבד, שככל הנראה התחדש רק בשנים האחרונות שבהן צולם הסרט. מלבד היותו סיפור אנושי – לעתים מרגש ומחמם לב, לעתים כואב ולעתים מרגיז – הסרט נוגע בשתי נקודות מדעיות חשובות. הראשונה נוגעת באתיקה של מחקר בבני אדם, והשנייה עוסקת באחת משאלות המפתח בפסיכולוגיה: שאלת התורשה והסביבה.

במהלך הסרט מתבררת לצופים עובדה מדהימה: בובי, אדי ודיוויד הושמו בשלוש משפחות נפרדות, מבלי שהוריהם המאמצים ידעו על קיומם של האחים הנוספים. השלושה, וזוגות תאומים נוספים, שהופרדו ואומצו בנפרד ללא ידיעת המשפחות, השתתפו ללא ידיעתם במחקר על תאומים שהופרדו בלידתם ועל השפעות התורשה והסביבה על התפתחותם (ההורים לא ידעו שמדובר בתאומים, וחשבו שהם משתתפים במחקר על התפתחות ילדים מאומצים).

במשך השנים, מעידים בובי ודיוויד, היו מבקרים אצלם אנשי צוות המחקר, בראשות הפסיכיאטר ד"ר פיטר נויבאוואר, כדי לצלם ולחקור אותם. אחד מאנשי הצוות שנותרו בחיים ושהיו מוכנים לדבר, ד"ר לורנס פרלמן, אף סיפר ששקל כמה פעמים לגלות להורים שיש עוד ילדים זהים גנטית לזה שאימצו.

ניכר אם כן שהבעייתיות האתית היתה ברורה לחלק מאנשי הצוות. המחקר הפסיכולוגי מתיר הטעיה של נבדקי המחקר רק בתנאי שהיא מוגבלת, הכרחית למטרות המחקר ולא פוגעת בנבדקים, ואם מתבצע אחר כך תהליך שבו מודיעים לנבדקים על ההטעיה. הצוות של נויבאוואר לא התכוון מעולם לעדכן את הנבדקים; אילו לא פנו המשפחות מיוזמתן אל סוכנות האימוץ, ההטעיה לא היתה נחשפת. יתרה מזאת, נראה שפרט לתיאורים חלקיים, תוצאות המחקר כלל לא פורסמו בצורה מסודרת בספרות המדעית.

ניצול והזדמנויות

הסרט מעלה אפשרות לבעיה אתית קשה הרבה יותר מהטעיה, ורומז שכל הפרדת התאומים כווצעה על מנת שניתן יהיה לחקור תופעה פסיכולוגית. זו כמובן אפשרות מטרידה מאוד. בכל מחקר אמורות להילקח בחשבון התועלות והסכנות, והשקלול שלהן צריך להנחות את אישור המחקר. לפי המתואר בסרט, צוות המחקר שם את מטרות המחקר מעל ומעבר לאינטרסים של המשתתפים – ולא היו אלה אינטרסים מינוריים, אלא נושאים של זהות, רווחה פסיכולוגית ובריאות הנפש. ניתן לדמיין תרחיש קיצוני שבו

תאומים ריתקו את הדמיון האנושי מקדמת הימים. רומולוס ורמוס, אפולו וארטמיס ויעקב ועשיו סימלו לעתים קרובות יריבות, אבל גם שותפות גורל ושני צדדים משלימים. תאומים זהים הם לעתים מרתקים אף יותר, מפני שהזווית הגנטית ביניהם פותחת אינסוף אפשרויות לכל בול ביניהם, ואולי במובן עמוק יותר מערערת על הצורך של כל אחד מאיתנו לחוש ייחודי.

גם המדע מתעניין בתאומים. לרוב, מתבצעת השוואה בין תאומים זהים גנטית (שיצאו מביצית מופרית אחת, ולכן חולקים קרוב ל-100% מהרצף הגנטי שלהם) לבין תאומי אחווה (תאומים לא זהים, שחולקים כ-50% מהשונות הגנטית ביניהם, כמו רוב זוגות האחים והאחיות). רק מיעוט של המחקר עוסק בתאומים עצמם, ורובו מתמקד בשאלת השאלות: מי משפיע יותר, התורשה או הסביבה?

עשרות מחקרים הראו – בשלל תכונות פיזיות ופסיכולוגיות – שתאומים זהים נוטים להיות דומים יותר זה לזה מאשר תאומי אחווה. הממצאים האלה אינם מלמדים אותנו דווקא על תאומים, אלא על כל אחד ואחת מאיתנו. אם תאומים זהים דומים יותר זה לזה, הרי שהתורשה תורמת להבדלים בינינו, גם בתופעות שאנחנו לא חושבים עליהן כגנטיות (דפוסי הצבעה בבחירות, למשל). אם אפילו תאומים זהים שגדלו יחד, ולכן חולקים הן את התורשה והן את הסביבה הביתית אינם מראים דמיון מוחלט, הרי שזו הוכחה מכרעת גם להשפעתה של הסביבה.

על רקע זה, סרט התייעודי של טים וארדל, "שלושה זרים זהים", מרתק במיוחד. הסרט, שעליו לה לאקרנים באחרונה, מספר את סיפורם המדהים של בובי שפרן, אדי גלנד ודיוויד קלמן – שלושה ילדים שנולדו כשלישייה ונמסרו לאימוץ ב-1961 לשלוש משפחות יהודיות בניו יורק. הסרט מתחיל בתגלית המקרית של בובי בן ה-19, המופתע לשמוע שיש לו אח תאום שלא הכיר מעולם – אדי. לאחר שהסיפור מגיע לכותרות העיתונות, השניים מתאחדים עם האח השלישי, דיוויד.

תחילת הקשר בין השלושה נראית כסיפור של התאהבות מהירה (ומכאן – ספוילרים). השלושה לא היו רק מאוד דומים פיזית, אלא גם מצאו מיד תחומי עניין משותפים; עברו לגור יחד; ובהמשך גם פתחו מסעדה משותפת. ההתעניינות של כלי התקשורת בסיפורם היתה אדישה, ונראה שהאחים גם נהנו מאוד מתשומת הלב שהורעפה עליהם. אך לקשר ביניהם היה גם צד אפל, והיחסים בין השלושה הידרדרו. אדי שם קץ לחייו, ואילו בובי ודיוויד שמרו על קשר

אחד האחים, למשל, היה נזקק להשתלת کلیה, ולא היה יודע שקיים עבורו תורם מתאים מבחינה גנטית.

חשוב, עם זאת, להזכיר כי המחקר התחיל בשנות ה-60, כאשר האמונות של אנשי בריאות הנפש בנוגע לתאומים היו שונות מאשר היום. עמיתת ד"ר ננסי סיגל, חוקרת תאומים מובילה ומחברת הספר "Born Together-Reared Apart: The Landmark Minnesota Twin Study" פגשה את נויבאוואר, וכתבה על המחקר שלו במאמר מ-2005 בכתב העת Research and Human Genetics. לדבריה, עד שנות ה-70 לא היתה הבנה בתחום בריאות הנפש בנוגע למידת חשיבותו של הקשר בין אחים. מכאן, שגם לא היתה די הבנה לנוק שיש שויה לגרום הפרדה ביניהם. להפך: ד"ר פרלמן אף מזכיר שראש צוות המחקר ד"ר נויבאוואר קיבל את עצתה של פסיכיאטרית שעבדה עם סוכנות האימוץ, שלפיה התאומים אף יסבלו מכך שיגדלו יחד, כיוון שלא ימצאו את מקומם הייחודי במשפחה.

ד"ר סמואל אברמס, מעמיתיו של נויבאוואר,

אדי גלנד, דייוויד קלמן ובובי שפרן. הבעייתיות האתית היתה ברורה לחוקרים צילום: Newsday / Park Circus / Universa

המחקר המודרני על הורות מעלה בעיות בדבר ההנחות הקלאסיות על השפעת הורים על ילדיהם. אין אפשרות להניח שמה שההורים עשו עם ילד אחד הם יעשו בדיוק עם ילד אחר

אדי היתה קשורה להפרדה הכפויה, ואולי אפילו להחלטה של צוות המחקר לשלוח אותו למשפחה זו ולא אחרת. סצנת תיאור ההתאבדות מופיעה מעט אחרי שהיחסים בין האחים מידרדרים, ובובי עוזב את המסעדה המשותפת. מעבר למחיר שכל אחד מהשלושה שילם על חסרונם של השניים האחרים מחייו, ההפרדה מתוארת כגורם שבסופו של דבר הביא לקשיים ביחסים ביניהם, ולפיקח לקשיים אישיים ופסיכולוגיים. רמזיה בעייתית נוספת היא זו שמפנה הסרט כלפי אביו המאמץ של אדי. "רצינו להבין שיש טות הורות וכיצד הן משפיעות על התפתחות", אומר אחד מאנשי המחקר. כיוון שלכל אחת משלוש המשפחות היתה עוד בת (בגיל שנתיים, אף היא מאומצת מאותה סוכנות) יכלו החוקרים לכאורה לדעת מה סגנונות ההורות של ההורים המאמצים, ולבחור עבור השלישייה משפחות עם סגנונות הורות שונים. ילדותו של אדי מתוארת בסרט לצד אב שהפגין הורות קשוחה, והמסר שעובר הוא שסגנון ההורות שלו הוביל לסביבה הרגשית שבהמשך תרמה להתאבדותו. קשה לצפות באב, אליוט, מספר על הרגע שבו שמע על

שדברים רבים השתנו ב-50 השנים האחרונות. צברנו הרבה ידע, ועל כן יש להיזהר מלהחיל את הערכים והידע הנוכחיים שלנו על ההחלטות שביצעו חוקרים לפני יותר מ-50 שנה. אך גם אם הפרדת הילדים שיקפה אמונות מדעיות רווחות דאז (ושגויות ברובן), עד כמה מוצדק היה המחקר מבחינה אתית? אם, כפי שעולה מהסרט, "פוור" הילדים במכוון בין שלושה סוגים שונים של משפחות – האחד במשפחה מבוססת, השני במשפחה ממעמד הביניים והשלישי במשפחה קשת-יום – הרי שאין לכך הצדקה. לא ניתן להצדיק מצב שבו החוקרים מחליטים במודע לכוון את חייהם של חלק מהילדים למסלול קשה יותר, רק בשם המדע. הסרט מרחיק לכת ורומז שהתאבדותו של

פירס ב-1986 בכתב העת Psychoanalytic Study of The Child מאמר ובו עקב אחר אחד מהווגות שהופרדו במחקר. אברמס טען כי ההפרדה בוצעה בתקופה שבה האמינו אנשי המקצוע כי קשה להיות הורים טובים לשני ילדים – תאומים – בשל הנטל הכפול; ושתאומים, כפי רט, הם בעלי סיכון גבוה יותר לבעיות התפתחותיות ולהפרעות נפשיות. לפי המאמר של אברמס, מאותו רגע שבו בוצעה ההפרדה לא התאפשר, מסיבות אתיות, לספר למשפחות על התאום הנוסף. לטענתו, המחקר היה פשוט ניצול הווגמות; אם כבר יש תאומים שהופרדו, מדוע לא לחקור אותם? במאמר מהקיץ האחרון ב-Psychology Today מוזכר ד"ר ליאון הופמן, פסיכואנליטיקאי ופסיכיאטר בכיר מניו יורק,

מות בנו, וקשה עוד יותר לחשוב שהסרט רומז שהיה לו חלק משמעותי בכך.

עקביות בעירבון מוגבל

המחקר המודרני על הורות מעלה כמה בעיות עם ההנחות הקלאסיות על השפעת הורים על ילדיהם. אין אפשרות להניח שמה שההורים עשו עם ילד אחד הם יעשו בדיוק עם ילד אחר. יש אמנם עקביות בהתנהגות של הורים לילדיהם השונים, אך זו עקביות מוגבלת, שכן הורים מתנהגים אחרת עם כל ילד. ומעבר לכך, אותה התנהגות הורית צפויה להיות קשורה להתפתחות שונה אצל ילדים שונים, מעצם היותם שונים.

חשוב מזאת, ההנחה כאילו השפעת ההורים היא מוחלטת, חד-כיוונית מהורה לילד, היא בעייתית. מבלי לגרוע מחשיבותה של ההורות, יש גורמים נוספים רבים שמשפיעים על הילד. אמנם התיאוריות הפסיכולוגיות הקלאסיות ייחדו חשיבות רבה להשפעת הורים על ילדיהם, אך אין סיבה להניח שרק ההורה משפיע על הילד ולשלול את האפשרות שההורה לעתים קרובות מגיב לילד ולא רק משפיע עליו.

הפסיכיאטר ד"ר פיטר נויבאואר

המקרה של אדי, דיוויד ובובי רק מדגים את המורכבות הזאת. אם מסתכלים על המראה החיצוני של התאומים, בולטת העובדה שאף הדמיון הרב בין דיוויד ובובי בצעירותם, קשה היום להיבדל ביניהם. השפעת התורשה אמנם מרחיקת לכת, אך החיים השונים שניהלו האחים בילדותם, אחרי שנפרדו, הביאו כנראה להתפתחות אישיות שונה אצל התאומים.

לכאורה זהו מקרה פשוט, שבו התאומים זהים גנטית, ולכן כל הבדל התפתחותי ייוחס לסביבתם. אך מהי אותה סביבה? כצופים אין לנו ידע מלא על שלל הגורמים ההתפתחותיים שיכולו להשפיע על אדי לעומת אחיו. האם אכן היו אלה ההורים, או אולי אירוע חיים שהתרחש רק בחייו של אדי?

באופן פרדוקסלי, דווקא השוואה בין תאומים זהים, למרות הדמיון הרב ביניהם, מלמדת אותנו על הייחודיות של כל אחד מאיתנו.

פרופ' אריאל כנפרינעם הוא מנהל מחקר התאומים הישראלי וחוקר פסיכולוגיה התפתחותית במחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים